

ОПОЗИЦИЯТА ПРОЗРАЧНОСТ – НЕПРОЗРАЧНОСТ В РОМАНА „ПОКАНА ЗА ЕКЗЕКУЦИЯ“ НА ВЛАДИМИР НАБОКОВ

Иван Ананиев

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

THE OPPOSITION BETWEEN TRANSPARENCY AND OPACITY IN VLADIMIR NABOKOV'S NOVEL “INVITATION TO A BEHEADING”

Ivan Ananiev

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

In this study, the evolution of Nabokov's chronotope is examined, with particular attention placed on its movement toward a modern mode of narration. Within his Russian-language novels, recurrent *émigré* themes are especially prominent. “Invitation to a Beheading” stands apart from this context. In it, Vladimir Nabokov transcends the limits of political satire and produces a work that may be regarded as an ontological allegory. The novel offers a successful attempt to articulate an ontological model of human exile.

Keywords: Nabokov's chronotope, modern narration, “Invitation to a Beheading”, ontological allegory, human exile

Една от основните тенденции в развитието на набоковския хроно-топ (при сравнение на „крайните“¹ рускоезични романи *Машенка* и *Покана за екзекуция*) е неговата осезаема модернизация, тоест постепенното преминаване от реалистичното времепространство към модернитичен модел на повествование. Сред руските му романи с открояващите се рефренни емигрантски теми и герои изгнаници и самотници романът „Покана за екзекуция“ (1938) се отличава с това, че излиза извън този контекст. „В него е направен опит да се представи обобщен

¹ Относителното съвпадение по време на написването на двата последни романа не поражда никакви противоречия, тъй като романът „Дар“ е бил замислен и създаден фактически в основата си преди „Покана за екзекуция“ – само формално (по датиране) е последен от рускоезичните романи на Набоков, т.е. написан след „Покана за екзекуция“.

онтологически модел на човешкото изгнание“ (Евтимова/Evtimova 2019: 148).

В *Покана за екзекуция* действието се развива в провинциален град, чието име не е споменато в текста. Това е условен, абстрактен град на бъдещето, който може да бъде съотнесен с Гоголевия „град NN“, класическия символ на провинциалната абсурдност и бюрократичен произвол. Както при Н. В. Гогол, така и при В. В. Набоков, липсата на конкретно име не намалява убедителността на мястото – напротив, тя подчертава универсалния характер на описаната система и превръща града в сценично пространство на морална и философска алегория. Анонимността на града засилва усещането за изолация, театралност и изкуственост, които са в основата на романовия свят – свят, в който истинската индивидуалност (в лицето на Цинцинат) се сблъсква с безличния и безсмислен механизъм на властта.

Сюжетната рамка на романа представлява описание на последните дни на герой, осъден на смърт. На неизбежната насилствена гибел този герой се опитва да противопостави изкуството, творчеството. Бял лист хартия, оставен на масата, и „изумително подострен молив“ (BH/VN) символизират неговия живот. Бележките, които Цинцинат си води, му дават възможност да осмисли изминатия път, да осъзнае ефимерността на приближаващия край, да преодолее паническия страх от смъртта. Романът описва абсурден тоталитарен свят, в който главният герой, Цинцинат Ц., е осъден на смърт заради „непрозрачност“ – тоест за това, че е различен, че има вътрешен живот, който не може да бъде „прочетен“ от обществото. Обвинен е в най-страшното престъпление – „в гносеологична гнусотия“, толкова рядка и неудобна за назоваване, че се налага да се използват заобикалки от рода на: „непроницаемост“, „непрозрачност“, „препятствие“. В романа *Покана за екзекуция* на В. В. Набоков личността на главния герой Цинцинат се оказва радикално „непрозрачна“ за тоталитарния свят, който го заобикаля. Тази непрозрачност не е просто психологическа затвореност или интелектуално превъзходство, а израз на една по-дълбока, „онтологическа автономия“. Притежанието на подобна „природа“ (която е изконна, генетично заложена у човека) може да бъде считано за най-тежко престъпление единствено в общество, изградено върху принципите на пълна външна прозрачност, еднаквост и конформизъм. Затвореният в крепостта, осъден на смъртно наказание заради това престъпление, е в очакване на неизвестния, но близък, неминуем срок на своето наказание. Цинцинат представлява типичният за антиутопията герой, който се е отделил от общата маса; в центъра на повествованието стои раждането на лич-

ността, на самосъзнаването на нейната различност и протестът ѝ. Това при Цинцинат е онтологически предопределено. Веднага след раждането му майка му го оставя в сиропиталище, но възпитанието в обществено не може да изкорени неговата различност. В свят на прозрачни души душата му остава непрозрачна. Децата усещат опасността и се държат настрана от чуждия, а по време на разходка положението на изгнаник затвърждава детско гласче на връстник: „Аркадий Илич, вижте Цинцинат [...] Той не се сърдеше на доносниците, но те се множаха и набирайки смелост, ставаха страшни“ (ВН/VN).

Творбата е сатира на болшевишкия (и като цяло тоталитарен) проект – свят, в който всичко вътрешно, лично, тайнствено е заплашително и нежелано; всяка индивидуалност трябва да бъде изтрита в името на „общественото благо“; „универсалното“ е наложено отвън – идеология, език, ценности – и всеки, който не се вписва, е „враг на народа“ (или, както в романа, на прозрачността). Въпреки това, за разлика от известните антиутопии на Е. Замятин, О. Хъксли и Дж. Оруел, където вниманието е насочено към проблемите на политическата и социалната организация, при В. В. Набоков в центъра на повествованието стоят „моралните и културни аспекти на проблема за тоталитаризма“ (Попович/Popovich 2014: 97). Подобно сравнение дава повод романът да бъде определян като металитертурен: „Покана за екзекуция“ е почти лишен от актуално-публицистичното измерение, присъщо на „Ние“ и „Прекрасният нов свят“ [...] за В. В. Набоков и двата тоталитарни строя са, по същество, декорации, които му позволяват да разиграе своя сюжет в позната за читателя атмосфера на 30-те години. Затова „Покана за екзекуция“ изглежда по-уместно да се отнесе към друг жанр – това е преди всичко *философски металитертурен роман* (Кириенков/Kirienkov 1936, [http](http://)).

Въпреки че романът *Покана за екзекуция* нееднократно е бил подлаган на философски интерпретации – особено в посока на екзистенциализма, абсурда и свободата на духа – самият В. В. Набоков категорично се дистанцира от ролята на философ или на писател с мисия. Тази концептуална ориентация произхожда от вътрешната творческа нагласа на писателя, който в предговора на английското издание на романа заявява: „Не съм философ. Не съм писател, който твори, за да формулира някаква обща идея. Аз съм разказвач“. В *Strong opinions* (Nabokov/Набоков 1973: 94 – 95) в интервю с Алфред Апел-младши Владимир Набоков изразява ясно своето дистанциране от философията и идеологическите системи: „Нямам общи идеи, които да експлоатирам; не следвам в писането си никаква обща тема. Нямам теза. Не съм моралист. Не съм дидактичен писател. Не се интересувам от общи

идеи. Не разбирам нищо от философия“ (пак там). Това изказване е особено значимо, защото поставя под въпрос всякакви опити за систематично тълкуване на романа през призмата на философски доктрини. В. В. Набоков настоява, че литературата му не служи на абстрактни идеи, а на художествения жест, на формалната изтънченост и на индивидуалното възприятие. Така всяко философско тълкуване, включително и онова, което търси в романа отзвучи от Бердяевата концепция за личността и духовната свобода, трябва да бъде разглеждано не като намерение на автора, а като възможна проекция на читателя.

И все пак, въпреки авторовото отричане, романът допуска – именно чрез своята художествена двусмисленост – да бъде четен и като онтологическа алегория², където героят Цинцинат Ц. търси изход от една непрозрачна, фалшива реалност към „света на същинското битие“. Това напрежение между авторова позиция и философски потенциал на текста създава продуктивно поле за интерпретация, в което Бердяевите идеи могат да служат не за обяснение, а за резонанс на случващото се в романа: „На авторитарното съзнание или авторитарния строй на живота трябва да се противопостави не разумът, не природата и не суверенното общество, а духът, т.е. свободата, духовното начало в човека, което формира неговата личност и е независимо от обективизираната природа и обективизираните логически светове“ (Бердяев/Berdyayev 1972: 58). Това предполага промяна в посоката на борбата срещу робството на човека, т.е. персоналистична преоценка на ценностите, на която е посветена тази книга. Вътрешният екзистенциален универсализъм на личността трябва да се противопостави на външния обективиран универсализъм, който създава все нови и нови форми на робство.

Олицетворение на обективизацията универсализъм в романа е тоталитарната система, която променя героите и ги превръща в „прозрачни“. Цинцинат е затворен в сюрреалистичен, почти театрален свят, в който всичко е фалшиво, повърхностно и враждебно към всякаква дълбочина или вътрешна същност. Осъденият за „непрозрачност“, т.е. за това, че има вътрешен живот, не може да бъде разбран от останалите. В романа на В. В. Набоков *Покана за екзекуция* опозицията прозрачност – непрозрачност в контекста на героите служи не само като естетическа и наративна стратегия, но и като метафора за дълбоките екзистенциални въпроси, свързани със съществуването и същността на човека. Интериорът (пространството на крепостта затвор) е симулирана

²Според В. Е. Александров в книгата му „Набоков и потусторонност“ по жанр „Покана за екзекуция“ (1938) е по-близко до алегорията от всеки друг набоковски роман (вж. Александров/Aleksandrov 1938)

реалност – всичко е театър. Стражите, палачите, надзирателите се държат като актьори. Всичко изглежда постановъчно, фалшиво, бутафорно. Героите в крепостта – особено в затворническата част от романа *Покана за екзекуция* – изграждат микрокосмос, който отразява мезо-или макрокосмоса на една тоталитарна, абсурдна и бездушна държава. Това е особено силен инструмент на В. Набоков за алегорично и структурно разгръщане на темата за несвободата, подмяната на реалността и отчуждението. Как функционира този микрокосмос? Йерархията и властта – надзирателят Родриг, съдията, директорът Родион Романович и палачът (мосю Пиер) образуват абсурдна бюрократична структура, в която властта е нелогична и лишена от реално основание. Случващото се в крепостта отразява механизмите на тоталитарната държава – изцяло формални и произволни. Героите говорят и действат чрез клишета, кухи ритуали, привидни действия, лишени от автентично съдържание. Всичко това симулира свят, в който индивидуалността е заличена, а културата е сведена до декорация – типично за тоталитарните режими, които заменят действителността с „театрална“ версия на реда. Цинцинат не може да осъществи смислен диалог с никого. Околните персонажи са или бездушни, или фарсови, или фантомни. Тяхната същност подчертава екзистенциалната изолация на човека в тоталитарната среда, както и прозрачността/непрозрачността като онтологична граница между духа и бездуховността. Общуването между героите е повърхностно, дразнещо, почти безсъдържателно. Това показва разпадането на автентичния диалог и заместването му с фрази, шаблони, клишета. Подобно на Оруел, Набоков разкрива, че унищожаването на езика е форма на контрол над мисленето. Персонажите около Цинцинат са напълно еднотипни, фалшиво весели, неестествено весели. Всеки, който се отклонява от нормата, се превръща в заплахата – затова е нужна екзекуцията: за да се възстанови редът чрез унищожение на различното. Това е типичен белег на идеологическия свят, в който всяко отклонение се възприема като болест. Времето в романа е размито, циклично, нелинейно – като в кошмар. Цинцинат не знае кога ще бъде екзекутиран, постоянно го лъжат. Чакането става основната реалност – подобно на екзистенциалния абсурд. Сходно противопоставяне между вътрешната и външната реалност може да бъде разглеждано като екзистенциален избор: дали да се поддадеш на обективизирането и да станеш част от „системата“, или да запазиш своята непрозрачност, съхранявайки вътрешния си свят и съществуване. Светът, реалността, в която е принуден да живее Цинцинат, е абсурден в естетически и морален смисъл – без логика, без състрадание, без истина – дори смърт-

ната присъда е част от инсценирана игра, при която никой не приема реалността сериозно... освен осъденият. Това отразява как тоталитарният свят симулира истина, но я подменя с новоизмислени ритуали и пропаганда. За антиутопията са характерни псевдокарнавалните процеси – разобличаване на враговете, публични процеси и екзекуции. Делото срещу Цинцинат несъмнено е значимо събитие в живота на социума. Макар екзекуцията му да е формално извършена, сцената се разпада в гротеска – фигурите около него се разпиляват, губят очертанията си, разкривайки своята картонена, театрална същност: „Зрителите бяха съвсем, съвсем прозрачни [...] Всичко падаше. Винтов вихър поемаше и завърташе прах, парцали, боядисани трески, дребни парченца от позлатен гипс, картонени тухли, афиши [...] и Цинцинат тръгна сред праха и падналите вещи [...], насочил се натам, където, съдейки по главовете, стояха същества, подобни на него“ (ВН/VN).

В края на *Покана за екзекуция* Цинцинат Ц. не умира в обикновения, физически смисъл. В този момент осъденият преминава отвъд материалната реалност на абсурдния свят, който го е държал затворен. Финалът символизира победата на вътрешния, духовен човек над външното, фалшиво общество. Смъртта се оказва илюзорна – не край, а освобождение от една фиктивна, лишена от съдържание система. Владимир Набоков създава образ на духовна трансценденция, в който автентичното „аз“ надделява над социалната маска и телесното унижение. Това е тиха, но радикална победа на личната истина над колективната лъжа.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Александров/Aleksandrov 1999:** Александров, В. *Набоков и потусторонность: метафизика, етика, естетика*. Санкт-Петербург: Алетейя, 1999. [Aleksandrov, V. *Nabokov i potustoronnost: metafizika, estetika, etika*. Sankt-Peterburg, Aleteyya, 1999.]
- Бердяев/Berdyaev 1972:** Бердяев, Н. О рабстве и свободе человека. Опыт персоналистической метафизики. // <<https://dbs-lin.ruhr-unibochum.de/>>, 29.05.2025.. [Berdyaev, N. O rabstve i svobode cheloveka. Opit personalisticheskoy metafiziki].
- Евтимова/Evtimova 2019:** Евтимова, Р. *Рецепции и рефлексии: Руска литература на XX век*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019. [Evtimova, R. *Retseptsii i refleksii: Ruska literatura na XX vek*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, 2019.]

Кириенков/Kirienkov 1936: Кириенков, И. Владимир Набоков: Приглашение на казань // <<https://polka.academy/articles/568>>, 29.09.2025. [Kirienkov, I. Vladimir Nabokov: Priglasenie na kazan].

Nabokov/Набоков 1973: Nabokov, V. *Strong opinions*. New York: Vintage International, 1973.

Попович/Popovich 2014: Попович, Н. Антиутопия в романах В. Набокова „Приглашение на казань“ и Т. Толстой Кысь // <<https://polilog.pl/index.php/polilog/article/view/178/167>>, 29.09.2025. [Popovich, N. Antiutopia v romanah V. Nabokova „Priglasheniya na kazan“ i T. Tolstoy „Koyi’s“].

ИЗТОЧНИЦИ

ВН/VN:В. Набоков. *Покана за екзекуция*. София: Колибри, 2018. [V. Nabokov. *Pokana za ekzekutsia*. Sofia: Colibri, 2018.]